

досягнення справедливого миру репрезентована такими навколоядерними компонентами розгляданої концептосфери, як «СИЛА», «ВІРА», «ВПЕВНЕНІСТЬ», зрештою «ЛЮБОВ». Усі ці аксіологічні складники мовної етнокартини світу потрібні українцям, щоб відновити «відчуття часу, відчуття перспективи, відчуття тягlosti», тому що цей героїчний народ приречений на майбутнє, ба навіть більше – відповідальний за нього. Джерелом нашої сили, на думку Сергія Жадана, є передусім «МОВА», бо ж доки вона в нас є, доти маємо «бодай примарні шанси пояснити себе, проговорити **свою правду**, навести лад у **своїй пам'яті**».

Отже, Сергій Жадан, як і більшість представників сучасного національного культурного простору, вибудовує в аналізованому зразкові риторичного мистецтва своєрідну стратегію сталого розвитку повоєнної України. Оцінно-імперативна зорієнтованість промови репрезентована художньо вербалізованою опозитивною концептосферою «ВІЙНА» / «МИР», правобічний компонент якої маркований означувальним прикметником *СПРАВЕДЛИВИЙ* та іменниковими асоціатами *МОВА* і *ПАМ'ЯТЬ*. Візію національного майбутнього, переконані літописці новітньої доби, неможливо втілити без збереження цих генетичних кодів українства.

Література:

1. Війна 2022: щоденники, есеї, поезія : антологія. Львів : Видавництво Старого Лева; Варшава : «Нова Польща», 2023. 440 с.
2. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2004. 248 с.
3. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ VS. ПЕРЕХІДНЕ ПРАВОСУДДЯ: КОНКУРЕНЦІЯ ДВОХ КОНЦЕПТІВ

Харитонов С.О.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
s.o.harytonov@nlu.edu.ua*

Рубашенко М.А.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
m.a.rubaschenko@nlu.edu.ua*

(Дослідження за грантової підтримки НФДУ, проект № 2021.01/0106)

1. Уважається, що питання кримінального переслідування за співпрацю з окупантом і питання деокупації території та її реінтеграції (а також реінтеграції населення) міцно переплітаються одне з одним, є невіддільними. Ми погоджуємося з тим, що зв'язок між ними безперечно існує, але разом з тим його не варто гіперболізувати. При цьому зв'язок цих питань між собою головно проявляє себе при їх розгляді у світлі запровадження механізму перехідного правосуддя (transitional justice) чи окремих його елементів.

У доповіді Генерального секретаря ООН окреслюються загальні контури поняття перехідного правосуддя, під яким розуміється комплекс судових і не судових процесів та механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства подолати тяжкі наслідки широкомасштабних порушень в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість та примирення, які включають зокрема дії з судового переслідування, відшкодування шкоди, встановлення фактів, інституційних реформ тощо [1, с. 4]. Перехідне правосуддя – це комплекс принципів, процесів, заходів і практик, спрямованих на відновлення справедливості щодо жертв широкомасштабних або систематичних порушень прав людини, створення умов і можливостей для миробудівництва в постконфліктний період або в період трансформації політичних систем в авторитарних державах [2, с. 137].

У контексті перехідного правосуддя, пов'язаного з конфліктом, як правило, про

перехідне правосуддя йдеться тоді, коли міжнародний чи неміжнародний збройний конфлікт уже завершено. Однак це не є обов'язковим. Дослідники перехідного правосуддя завжди підкреслюють, що єдиного (універсального) підходу до впровадження перехідного правосуддя не існує і кожна країна проходить свій унікальний шлях.

2. В Україні проблематика перехідного правосуддя набула актуальності після початку міжнародного конфлікту в 2014 р. [2, с. 133] і з часом науковий дискурс тільки розширювався. Зрештою указом глави держави від 7.08.19 № 584/2019 було затверджено склад робочої групи з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій в межах Комісії з питань правової реформи. Також указом глави держави від 17.10.19 № 359/2019 на Представництво Президента України в АР Крим покладено завдання активізувати у взаємодії з іншими уповноваженими суб'єктами роботу з розробки стратегічних програмних документів з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території (ТОТ), відновлення порушених внаслідок окупації прав і свобод людини і громадянина, а також напрацювання пропозицій щодо концепції перехідного правосуддя. За рік робоча група завершила напрацювання Концепції перехідного правосуддя, яка була передана в Офіс Президента та стала джерелом проєктів законів про основи перехідного правосуддя в Україні.

У 2021 р. указом Президента України від 24.03.21 №117/2021 затверджено Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, однак у ній акцентується увага лише на необхідності встановлення та доведення фактів порушень міжнародного гуманітарного права під час окупації, кожного факту вчинення злочинів проти миру і безпеку людства, а також на забезпеченні невідворотності кримінальної відповідальності за їх учинення. Стратегія прямо не торкається питання кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, котрі очевидно поширені на окупованих територіях (зокрема, державна зрада, колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору).

Пізніше в 2021 р. у Верховній Раді України були зареєстровані проєкти законів, покликани встановити основи перехідного правосуддя в Україні, головну увагу серед яких привернув на себе урядовий «Проєкт Закону про засади державної політики перехідного періоду» (№5844 від 09.08.2021 р.). Метою закону визначено уніфікацію підходів до деокупації ТОТ, реінтеграції ТОТ і їх мешканців та сприяння подоланню наслідків збройної агресії рф. Державна політика згідно з цим проєктом спрямована на: 1) протидію агресії рф, 2) відновлення територіальної цілісності і діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на ТОТ, 3) подолання наслідків агресії рф, 4) реінтеграцію деокупованих територій і їх мешканців, 5) розбудову сталого миру і неповторення окупації.

Цей та альтернативний йому законопроєкт (№5844-2 від 31.08.21 р.) у межах перехідного періоду виділяють конфліктний та постконфліктний періоди. При цьому реінтеграція деокупованих територій, яка охоплює відновлення сталих економічних, соціальних та культурних зв'язків і адаптацію до мирного життя, є частиною як конфліктного, так і постконфліктного періодів, адже окремі території деокуповуються ще до завершення конфлікту. Обидва проєкти торкаються кримінальної юстиції в частині відповідальності за кримінальні правопорушення, вчинені у зв'язку з тимчасовою окупацією. Маючи відмінності в ступені обмежень, в цілому вони встановлюють заборону на звільнення від кримінальної відповідальності та амністію осіб, які вчинили найтяжчі злочини проти миру і безпеки людства, тяжкі насильницькі злочини та злочини проти основ національної безпеки, вчинені у певному статусі. Очевидно, що ці положення носять декларативний (програмний) характер і в разі прийняття закону потребують конкретизації в КК України, без якої запропонований механізм не буде працювати.

3. Паралельно з цим відбувалася робота над відображенням колаборації населення окупованих територій з окупантом в КК. Перша спроба визначити окремі форми колабораційної діяльності в кримінальному законі відбулася ще в 2014 році (законопроєкти №№ 4473 і 4473-1). Наступні хвилі антиколабораціоністських законопроєктів спостерігались у 2017 році (проєкти №№ 7425, 7426, 6170) та 2021 році (проєкти №№ 5135, 5143, 5144)

відповідно.

У підсумку в експертному середовищі сформувався переконання, що законопроекти про перехідне правосуддя і законопроекти про колабораційну діяльність входять у суперечність між собою з точки зору переслідуваних цілей: тоді здавалося, що конкретизація форм колабораційної діяльності в КК України нашкодить реінтеграції ТОТ. Зокрема, 10 червня 2021 р. у Києві було проведено круглий стіл щодо перспектив відповідальності за колабораціонізм, у ході якого більшість учасників дійшли висновку, що розширення кримінальної відповідальності призведе до непропорційного обмеження прав людини та може бути використано як аргумент у ворожій пропаганді. Також 21 січня 2022 р. у Харкові було проведено круглий стіл щодо державної політики перехідного періоду, в ході якого учасники відзначили, що розширення та посилення відповідальності за колабораціонізм дисонує з цілями деокупації та реінтеграції окупованих територій [4, с. 122].

Здавалося, що впровадження в КК окремої статті про колабораційну діяльність, було якщо не відхилено, то поставлено на довгу павзу, а перевага була надана прощенью та примиренню. Однак широкомасштабна агресія РФ, що розпочалася в лютому 2022 р. і призвела до більш ніж дворазового збільшення загальної площі окупованої території, численних жертв та руйнацій, повернула означену тенденцію в зворотному напрямку: питання перехідного правосуддя було відкладено в шухляду, а натомість в екстремальних умовах було прийнято закони про доповнення КК статтями 111-1, 111-2 і 436-2 КК.

4. Наразі, схоже, що тенденція знову змінюється. У квітні 2024 р. відбулася презентація проекту Стратегії відновлення державної влади та реінтеграції населення деокупованих територій, котру планують найближчим часом затвердити [3]. У ній, зокрема, передбачається: 1) завдання створити передумову для реалізації реінтеграційних заходів у сфері кримінальної юстиції на деокупованих територіях; 2) завдання впровадження збалансованих заходів з удосконалення кримінального законодавства, показником результативності якого визначено удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність з дотриманням принципу правової визначеності за різні форми співпраці з окупаційною владою; 3) завдання щодо впровадження збалансованих заходів з удосконалення кримінального законодавства; 4) визнання існування проблеми, яка полягає в тому, що недотримання принципу правової визначеності щодо правових наслідків за різні форми співпраці з окупаційною владою викликає високий рівень тривоги та страху населення щодо кримінального переслідування з боку українських правоохоронних органів після деокупації території.

Таким чином, наразі в Україні планується запровадити ще більше елементів перехідного правосуддя. Після 2 років масштабної війни держава і суспільство зрозуміли, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм та перехідне правосуддя не суперечать один одному та можуть співіснувати. Більше того, без забезпечення відплати за співпрацю з ворогом (окупантом) примирення та неповторення конфлікту будуть недосяжними, адже перший і головний елемент перехідного правосуддя – це забезпечення невідвортної відповідальності (справедливість) та увага до жертв війни. Неприсягнення колаборантів до відповідальності веде до відчуття несправедливості, повторної віктимізації жертв війни та загострення конфлікту в середині суспільства. Разом з тим, відплата не повинна бути надмірною, нерідко самого факту притягнення до відповідальності може бути достатнім.

Література:

1. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: report of the Secretary-General of 23 August 2004 № S/2004/616. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/527647?v=pdf#files>.

2. Кориневич А., Короткий Т. Перехідне правосуддя для України: per aspera ad astra. *Право України*. 2020. № 12. С. 129-149. URL: <http://dx.doi.org/10.33498/louu-2020-12-129>.

3. Проект Стратегії відновлення державної влади та реінтеграції населення деокупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/proekt-strategiyi-.pdf>.

4. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: тернистий шлях встановлення / *Деокупація. Юридичний фронт: матеріали Міжн. експертного кругл. столу* (Київ, 18 березня 2022 р.). Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 120-124. URL: <http://dx.doi.org/10.31617/k.knute.2022-03-18>.

«ХОРОЛЬСЬКА ЯМА» ЯК ТРАГІЧНА СТОРІНКА ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

Хижа М.С.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
milenakhyzha@ukr.net*

Актуальність дослідження. Маркус Зузак у своїй книзі «Крадійка книжок» писав: «...чого я ніколи не знав, не міг збагнути, – на що здатні люди». На жаль, історії світових та локальних воєн упродовж століть рясніють прикладами жорстокості й розлюднення. Одним із прикладів забутих сторінок Другої світової війни є трагічні події літа 1941 року на Полтавщині, відомі, як трагедія «Хорольської ями». У радянський час ці події або замовчувалися, або висвітлювалися тенденційно. Тож важливим й актуальним є відновлення історичної правди крізь призму особистих історій потерпілих у цій трагедії.

Мета: відновлення трагічних сторінок історії Полтавщини крізь призму спогадів очевидців, зокрема свідчень про «Хорольську яму».

Методика й організація дослідження: застосовано описовий метод та метод «мікроісторії».

Результати дослідження: Скільки б століть не пройшло, завжди знайдеться той, хто перевершить жорстокість іншого, хто здивує світ новим видом тортур або їх масштабом. Люди – це ті створіння, які будують концтабори та створюють газові камери, а також це ті, хто заходить в ці приміщення смерті, молячись за життя.

Друга світова війна не оминула України. Від снарядів і тортур гинули сотні невинних людей. Є тисячі свідчень про злочини, які чинила окупаційна влада на території нашої держави. У кожному населеному пункті фашистська Німеччина залишила свій кривавий відбиток. Полтава була захоплена 18 вересня 1941 року. До 13 жовтня 1941 року була окупована вся область. Почалися два важких роки неволі. Через жорсткі правила німецької влади загинуло багато людей. «Нацистська політика була расовою, окупаційний режим — жорстоким, було встановлено комендантську годину, запроваджено трудову повинність усього працездатного населення, за будь-яку провину людину могли розстріляти. Причому могли це робити за широкий спектр порушень — від вживання нецензурної лексики до невиконання якихось робіт...» [3]. Жорстокість нацистів не знала меж: крім суворого порядку в населених пунктах області створювалися концентраційні табори та табори для військовополонених. Одне з таких місць смерті було розташоване неподалік міста Хорол, що на Полтавщині.

12 вересня 1941 року 1-а танкова група та 17-а армія вермахту завдали удару з Кременчуцького плацдарму на північ, назустріч військам 2-ї танкової групи у напрямку Лохвиці, на шляху захопивши Хорол та Лубни [2]. Окупація Хорольського району тривала з 13 вересня 1941-го по 19 вересня 1943 року. Уже з перших днів нова влада влаштувала неподалік міста Хоролу табір смерті (Дулаг №160), де загинуло, за різними даними від 90 000 до 110 000 тисяч осіб. У народі це місце смерті називали «Хорольська яма». Сама яма мала глибину від 3 до 5,5 метрів та була обнесена рядами колючого дроту. Навколо ходили вартові, готові розстріляти кожного, хто наблизиться до дроту [4]. Протягом дня полонені отримували приблизно 700 грамів супу з відварених картопляного або бурякового лушпиння, а також невеликий шматок чорного хліба вагою 200 грамів.

Навіть за цією злиденною їжею утворювалися великі черги. Відомий факт, коли наприкінці вересня 1941 року вартові почали стріляти у чергу, і після пострілів на землі